

## Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства

**Хохлов М.П.**

доктор економічних наук,  
професор кафедри фінансів і кредиту  
Харківського інституту фінансів  
Київського національного торговельно-економічного університету

**Корнієнко О.С.**

студентка  
Харківського інституту фінансів  
Київського національного торговельно-економічного університету

Стаття присвячена актуальним питанням управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, що сприяє сталому розвитку суб'єкта господарювання. Проаналізовано трактування основних понять різними науковими діячами. Розглянуто етапи та основні моделі управління кредиторською та дебіторською заборгованістю. Окреслено основні переваги та недоліки заборгованостей для підприємства.

**Ключові слова:** дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, управління заборгованістю, прибуток, оцінка, активи, позичальник, оптимізація.

Хохлов Н.П., Корниенко Е.С. УПРАВЛЕНИЕ ДЕБИТОРСКОЙ И КРЕДИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена актуальным вопросам управления дебиторской и кредиторской задолженностью, что способствует устойчивому развитию предприятия. Проанализированы трактовки основных понятий различными научными деятелями. Рассмотрены этапы и основные модели управления кредиторской и дебиторской задолженностью. Определены основные преимущества и недостатки задолженностей на предприятии.

**Ключевые слова:** дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, управление задолженностью, прибыль, оценка, активы, заемщик, оптимизация.

Khokhlov N.P., Kornienko E.S. MANAGEMENT OF ACCOUNTS RECEIVABLE AND CREDITORIAL DEBT

The article is devoted to topical issues of management of accounts receivable and accounts payable, contributes to the sustainable development of the enterprise. The interpretations of the basic concepts by various scientific figures have been analyzed. The stages and basic models of managing creditor and receivables are considered. The main advantages and disadvantages of debts at the enterprise are determined.

**Keywords:** accounts receivable, accounts payable, debt management, profit, valuation, assets, borrower, optimization.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Однією із ключових проблем будь-якого підприємства є управління фінансовими ресурсами, що пов'язане з оптимальним співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах, обсягами кредиторської та дебіторської заборгованості, термінами їх виплати, впливом цієї заборгованості на фінансове забезпечення підприємств та їхні фінансові результати.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Загальні проблеми управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємств розглядалися як вітчизняними, так і зарубіжними авторами, зокрема В. Астаховим, С. Березою, І. Бланком, Т. Бутинець, А. Загороднім, П. Камишановим, Н. Камор-

джановою, Г. Кірейцевим, Ж.-Б. Коллі, С. Кузнєцовою, Н. Малюгою, Н. Ткаченко та іншими науковцями.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** В умовах трансформації підприємств і розвитку форм господарювання багато аспектів цієї важливої проблеми вимагають подальших поглиблених досліджень щодо ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства, зокрема оптимізації дебіторської та кредиторської заборгованості.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Мета статті – розглянути теоретичні підходи до управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства, визначити основні етапи формування системи

управління дебіторською та кредиторською заборгованістю промислового підприємства.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Розвиток ринкових відносин підвищує відповідальність і самостійність підприємств у виробленні й ухваленні управлінських рішень для забезпечення ефективності розрахунків із дебіторами і кредиторами. Збільшення або зниження дебіторської і кредиторської заборгованості приводить до зміни фінансового становища підприємства. На підставі цього необхідно проводити моніторинг і аналіз стану розрахунків.

Дебіторська і кредиторська заборгованість підприємства виникає унаслідок безготівкових розрахунків із покупцями, підрядчиками, фінансовими органами, органами соціального страхування, депонентами, підзвітними особами тощо. Виникнення обох видів заборгованості зумовлене незбіганням моменту відвантаження готової продукції, виконання робіт, послуг, отримання товарно-матеріальних цінностей, нарахування зарплати і платежів з моментом їх оплати. Значні розміри дебіторської і кредиторської заборгованості приводять до перерозподілу оборотних коштів.

Трактувать дебіторської та кредиторської заборгованості у сучасній економічній літературі є чимало (табл. 1, табл. 2).

Дебіторська заборгованість – це тимчасове заморожування оборотних активів у гос-

подарській діяльності підприємства, що стає причиною фінансових ускладнень.

Дуже важливо дослідити стан та розмір дебіторської заборгованості. При цьому визначається частка окремих статей, які характеризують заборгованість, у загальній сумі заборгованості, а також відхилення значень цих статей на кінець звітної періоду відносно його початку.

Кредиторська заборгованість означає використання коштів, які не належать підприємству.

Якщо поглянути на дебіторську та кредиторську заборгованість із позиції економічної науки і розглянути їх як самостійні категорії, тобто як узагальнене поняття, то можна визначити їхню економічну природу таким чином: дебіторська та кредиторська заборгованості виражають економічні відносини, що виникають між продавцями і покупцями у процесі купівлі-продажу продукції, товарів і послуг та зумовлені розбіжністю у часі переходу права власності (розпорядження, використання) з моментом платежу, що пов'язано з об'єктивними умовами, які створюються у процесі виробництва, реалізації й організації розрахунків [3].

Ефективно функціонує те підприємство, яке за мінімальних витрат досягає максимального результату. Мінімізація витрат на підприємстві потребує оптимізації структури

Таблиця 1

**Трактування поняття «дебіторська заборгованість» різними науковими діячами [2; 5; 7]**

№	Джерело	Тлумачення поняття «дебіторська заборгованість»	Ключові слова
1	Матицина Н.О.	Розмір неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов'язання перед підприємством після настання встановленого договором строку.	Неспроможність виконати грошові зобов'язання перед підприємством
2	Білик М.Д.	Матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена у підприємства	Матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами
3	Гуля В.О.	Один із найважливіших складників кредитної діяльності підприємства, один з елементів для розрахунку показників її результативності	Найважливіший складник кредитної діяльності
4	Іванов Є.О.	Боргові права покупців	Боргові права покупців
5	Білик І.	Фінансовий актив, який є контрактивним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства визнається як актив, коли підприємство стає стороною контракту і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові кошти	Фінансовий актив
Отже, дебіторська заборгованість – це сума коштів, які нараховуються підприємству від покупців за товари або послуги, продані в кредит.			

джерел формування оборотних коштів, тобто розумного поєднання власних та позичених коштів.

Основними умовами впровадження ефективного управління дебіторською заборгованістю мають стати забезпечення безперервної роботи підприємства; зниження обсягів вільних поточних активів, і, як наслідок, зниження витрат на їх фінансування; прискорення обігу оборотних активів; максимізація прибутку підприємства за збереження ліквідності; підвищення рівня фінансової безпеки підприємства [8].

Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю передбачає [6]:

1) обґрунтування можливості виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості;

2) визначення політики надання кредиту та інкасації для різних груп покупців (постачальниками) і видів продукції;

3) аналіз і ранжування покупців (постачальників) залежно від обсягів закупівель, історії кредитних відносин і запропонованих умов оплати;

4) контроль розрахунків із дебіторами (кредиторами) за відстрочену або прострочену

заборгованість та вивчення причин недотримання договірної дисципліни;

5) своєчасне визначення прийомів прискорення обігу оборотних активів і зменшення безнадійних боргів;

6) забезпечення умов продажів, що гарантують надходження грошових коштів;

7) прогноз надходжень грошових коштів від дебіторів на основі коефіцієнтів інкасації.

Основними прийомами управління дебіторською та кредиторською заборгованістю є [7]:

1) аналіз замовлень, оформлення розрахунків і встановлення характеру дебіторської та кредиторської заборгованості;

2) аналіз заборгованості за видами продукції для визначення невивідних із позиції інкасації товарів;

3) оцінка реальної вартості наявної дебіторської та кредиторської заборгованості;

4) зменшення дебіторської заборгованості на суму безнадійних боргів;

5) контроль за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості;

6) визначення конкретних розмірів знижок за дострокової оплати;

Таблиця 2

**Трактування поняття «кредиторська заборгованість» різними науковими діячами [1; 3; 7; 10]**

№	Джерело	Тлумачення поняття «кредиторська заборгованість»	Ключові слова
1	Цал-Цалко Ю.С.	Залучення активів у господарську діяльність підприємства за рахунок тимчасово безоплатного одержання майна інших суб'єктів господарювання.	Залучення активів
2	Крамаренко Г.О. та Чорна О.Є.	Наслідок невчасного виконання підприємством своїх платіжних зобов'язань за розрахунками за продукцію, роботи, послуги; з оплати праці; за розрахунками з бюджетом; з іншими кредиторами тощо.	Невчасне виконання підприємством своїх платіжних зобов'язань
3	Борисов А.Б.	Грошові кошти, які тимчасово підпорядковані підприємству, фірмі, що підлягають поверненню юридичній або фізичній особі, у яких вони позичені і яким вони не виплачені.	Позичені грошові кошти
4	Партин Г.О. та Загородній А.Г.	Заборгованість підприємства іншим юридичним і фізичним особам, що виникла в результаті здійснених раніше дій (подій), оцінена в гривнях, щодо якої у підприємства існують зобов'язання її погашення в певний строк	Заборгованість підприємства, щодо якої у підприємства існують зобов'язання її погашення в певний строк
5	Ткаченко Н.М.	Тимчасово залучені суб'єктом у власне користування грошові кошти, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі	Тимчасово залучені грошові кошти

Отже, кредиторська заборгованість – це позичені підприємством в інших юридичних і фізичних осіб грошові кошти, оцінені в гривнях, щодо яких у підприємства існують зобов'язання погашення у певний строк.

7) оцінка можливості факторингу – продажу дебіторської заборгованості.

За дотримання дебіторами договірних термінів платежів підприємство має кошти для своєчасних розрахунків із кредиторами і постійно має у своєму розпорядженні вільні кошти в обігу.

Якщо нестача коштів має постійний характер, то формується прострочена кредиторська заборгованість з усіма наслідками. Ліквідувати її навіть за допомогою платежів дебіторів, що надходять регулярно, в таких умовах неможливо, тому доводиться залучати короткострокові банківські кредити.

Отже, більш швидка оборотність дебіторської заборгованості порівняно з кредиторською не забезпечує наявності вільних коштів у обігу. Таким чином, під час встановлення умов розрахунків із покупцями та поставачальниками підприємству часто доводиться робити вибір між наявністю вільних коштів в обігу та збереженням необхідного рівня платоспроможності. Залежно від конкретних умов і показників діяльності визначається, що важливіше у певному періоді для поліпшення фінансового стану – вільні кошти в обігу чи підвищення платоспроможності [8].

Виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості є об'єктивним процесом. Її наявність, розміри і склад неоднозначно впливають на результати господарської діяльності підприємства, оскільки мають як позитивні, так і негативні риси (табл. 3).

Висока частка дебіторської заборгованості в активах і кредиторської – в пасивах впливає на фінансовий стан, рівень платоспромож-

ності та фінансової стійкості підприємства, що визначає необхідність і значущість управління ними.

Основні моменти, що зумовлюють необхідність одночасного, синхронного управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємств [4; 5]:

1) у підприємств багато поставачальників і багато покупців, як наслідок, дебіторська заборгованість займає провідне місце у складі оборотних активів, а кредиторська є практично основним джерелом позикового капіталу, тому їхнє співвідношення визначає ліквідність підприємства на певну дату й можливість платоспроможність;

2) єдиним джерелом коштів для погашення кредиторської заборгованості є надходження коштів від продажу (інкасації боргів покупців), у зв'язку із цим головне завдання управління заборгованостями полягає у встановленні таких договірних відносин із покупцями та поставачальниками, за яких строки й розміри платежів підприємства залежать від надходження коштів від покупців (дебіторів);

3) швидкість руху обох видів заборгованості та їхнє співвідношення визначають величину вільних коштів, необхідних для господарської діяльності підприємств.

Ефективна діяльність підприємства залежить від успішного управління зобов'язаннями. Підприємству можна рекомендувати такі методи управління заборгованістю, як реструктуризація, погашення чи переведення боргу [7].

Реструктуризація – це комплекс дій, спрямованих на зміну структури боргу. Реструкту-

Таблиця 3

**Переваги та недоліки формування дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємств [1; 3; 6; 9]**

Напрямок впливу	Дебіторська заборгованість	Кредиторська заборгованість
Позитивний вплив на діяльність підприємства	<ul style="list-style-type: none"> <li>– стимулювання збільшення обсягів продажу;</li> <li>– встановлення стабільних і тривалих зв'язків із покупцями;</li> <li>– формування конкурентоспроможного асортименту товарів;</li> <li>– прискорення реалізації запасів і відповідне зниження витрат з їх утримання та ін.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– додаткове фінансування оборотних коштів і нарощування економічного потенціалу;</li> <li>– здобуття додаткового прибутку;</li> <li>– зниження витрат на залучення капіталу;</li> <li>– зниження ризику втрат від інфляції та ін.</li> </ul>
Негативний вплив на діяльність підприємства	<ul style="list-style-type: none"> <li>– вилучення коштів з обороту;</li> <li>– виникнення витрат на управління дебіторською заборгованістю;</li> <li>– виникнення ризику неповернення, втрат від інфляції і зниження прибутку та ін.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– підвищення розміру зобов'язань;</li> <li>– виникнення втрат від недоотримання знижок на продукцію, товари, послуги, що купуються;</li> <li>– виникнення ризику втрати платоспроможності і фінансової стійкості та ін.</li> </ul>



**Основні характеристики процесу управління заборгованостями підприємства [1; 2; 10]**

Характеристики	Управління дебіторською та кредиторською заборгованостями
Об'єкт	Економічні відносини з контрагентами у процесі поточної діяльності із приводу надання та отримання відстрочок платежу за товарними і розрахунковими операціями
Суб'єкт	Фінансові менеджери
Основні (базові, стратегічні) цілі	Оптимізація прибутку (операційного) і розміру вільних коштів
Інструменти реалізації	Політика управління фінансовими (грошовими) потоками
Принципи	Системність, комплексність, ясність і прозорість відносин, маневреність, відповідальність, погодженість
Етапи	Залучення, формування, інкасація, рефінансування
Методи	Аналітичні, планування, бюджетування, синхронізації

ризація може здійснюватися у формі новації та пролонгації. Новація – це процес заміни одного договору іншим між тими ж сторонами угоди. Новація передбачає обмін боргу на акції підприємства, обмін боргу на облигації, обмін боргу на векселі. До пролонгації належить відстрочення платежу без зміни сторін договору.

Погашення може відбуватися шляхом списання, взаємозаліку, відступного, зустрічного виконання зобов'язань, виконання альтернативного зобов'язання, перекредитування. Переведення боргу проводиться зміною сторін договору.

Модель управління кредиторською заборгованістю містить такі складові елементи, як [1; 10]:

1) статичний та динамічний аналіз формування та погашення кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання та її впливу на величину його грошових потоків;

2) обґрунтування доцільності отримання відстрочки оплати рахунків постачальників, а також оптимального терміну такої відстрочки;

3) попередження формування простроченої кредиторської заборгованості та забезпечення пролонгації кредиторської заборгованості тощо.

Значних успіхів у зниженні загальної потреби в оборотних активах можна досягти, напрацювавши ефективну політику управління дебіторською заборгованістю [4].

Так, дебіторська заборгованість є наслідком реалізації моделі грошових розрахунків у системі управління грошовими потоками. Однак управління такою заборгованістю характеризується дещо іншими принципами та технологіями здійснення, що дає змогу виокремити управління дебіторською заборгованістю як окремий функціонально-органі-

заційний блок управління грошовими потоками суб'єкта господарювання.

Модель управління дебіторською заборгованістю містить такі складові елементи, як [2; 5; 9]:

1) статичний аналіз фінансової інформації щодо дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання, інтерпретація значень основних фінансових показників та коефіцієнтів, що використовуються для такого аналізу;

2) динамічний (трендовий) аналіз та оцінка тенденцій розвитку ситуації з погашенням контрагентами дебіторської заборгованості;

3) обґрунтування оптимального терміну надання відстрочки оплати рахунків покупцями;

4) рефінансування дебіторської заборгованості підприємства (використання обліку векселів, факторингу та форфейтингу боргових вимог підприємства до третіх осіб для покриття поточної потреби у капіталі);

5) контроль простроченої дебіторської заборгованості та попередження формування безнадійної заборгованості тощо.

Невиправданий розмір дебіторської заборгованості є іммобілізацією власного капіталу, а перевищення його певного рівня може привести до втрати ліквідності і навіть зупинки виробництва.

Основні характеристики процесу управління заборгованостями підприємства представлені в таблиці 4.

Таким чином, управління дебіторською та кредиторською заборгованостями являє собою процес розроблення і реалізації управлінських рішень із приводу погодженості їхнього розміру і швидкості руху в часі, що забезпечують необхідний прибуток та оптимальний розмір вільних коштів .

**Висновки з цього дослідження.** Таким чином, ефективне управління дебіторською та кредиторською заборгованістю промислових підприємств в умовах дефіциту оборотних коштів з урахуванням аспектів його стратегічного розвитку та конкретних тактичних цілей є цілісним процесом, що передбачає модифікацію та застосування альтернативних концепцій управління капіталом підприємства загалом, а також методів оцінки ефективності його функціонування, адекватних умовам трансформаційної ринкової економіки України.

Для побудови економічного та фінансового інструментарію системи управління дебітор-

ською заборгованістю промислового підприємства важливим є розроблення ефективних механізмів управління ними, спрямованих насамперед на оптимізацію обсягів і структури дебіторської заборгованості. А також формування ефективних принципів і стандартів кредитної та авансової політики, скерованих на підвищення ефективності використання капіталу підприємства, вкладеного у дебіторську заборгованість, побудову ефективної системи управління інкасацією дебіторської заборгованості з оптимальною швидкістю її погашення, мінімальними ризиками та максимальним результатом функціонування промислового підприємства.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончарук Р.П. Сутність та класифікація кредиторської заборгованості: колізії наукових підходів // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – №. 1(59), Ч. 1.
2. Гуня В.О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств / В.О. Гуня. // Економічний простір. – 2014. – № 19. – С. 124–131.
3. Дячук О.В., Новодворська В.В. Місце кредиторської заборгованості в системі управління підприємством // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2013. – Вип. – Т. 10. – №. 3. – С. 243–251.
4. Лівощко Т.В. Шляхи покращення управління дебіторською заборгованістю підприємства // Режим доступу: [http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia\\_7\\_103.pdf](http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_103.pdf). – 2014.
5. Матицина Н.О. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю / Н.О. Матицина // Бухгалтерський облік і аудит. – 2015. – № 12. – С. 38–42.
6. Москалюк Г.О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрями удосконалення і розвитку // Ефективна економіка. – 2013. – №. 4.
7. Новицька Н.В. Теоретичні аспекти понять «дебіторська заборгованість» і «кредиторська заборгованість» // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №. 2. – С. 286–290.
8. Пінчук Т.А. Організаційно-методичні проблеми обліку дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / А.Т. Пінчук // Ефективна економіка – 2014. – № 10. – С. 36–41.
9. Тучак О. Управління дебіторською заборгованістю / О. Тучак // «Баланс». – Вінниця: «Баланс», 2012. – С. 19–24.
10. Феофанов Л.К., Денисов Д.В. Методичні підходи з організації обліку та аудиту кредиторської заборгованості на підприємстві // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – №. 12. – С. 65–68.